

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ.....	5
1.1. Поняття електронних доказів та місце електронних засобів доказування у системі засобів доказування.....	5
1.2. Електронні докази у контексті розвитку країн світу.....	12
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ.....	21
2.1. Окремі питання практичного застосування електронних доказів за чиним господарським процесуальним законодавством України.....	21
2.2. Перспективи розвитку електронних доказів у господарському процесі.....	25
ВИСНОВКИ	29
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31

ВСТУП

Актуальність теми. Реалізація права на справедливий судовий розгляд є неможливою без створення умов для всебічного та повного з'ясування обставин справи та надання сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, можливості забезпечувати, надавати та досліджувати докази, необхідні для встановлення обставин справи, найбільш зручним та ефективним способом. Створення таких умов в сучасних реаліях є неможливим без використання електронних доказів в господарському судочинстві.

В умовах сьогодення у всьому світі спостерігається стрімкий науково-технічний прогрес. Не винятком є і Україна. Саме тому особливої актуальності набуває проблема визнання електронних доказів як засобів доказування в господарському процесі нашої держави. Питання використання електронних доказів були об'єктом досліджень таких вчених як: А. Ю. Каламайко, А. Т. Боннер, В. А. Черепанов, Т. Лежух, Т. В. Захнова, П. П. Зайцев, А. В. Лаєвська, Р.О. Халиков, Т. В. Руда, О.О. Присяжнюк, Є. Трусова та інших. Незважаючи на наукову цінність даних досліджень, прийняття проекту нового Господарського процесуального кодексу (далі - ГПК) України, все ж окреслена проблема вимагає додаткових напрацювань у цій сфері. Тому необхідним є подальше вивчення можливості застосування електронних доказів в господарському процесі.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розробка теоретичних положень про електронні докази як засоби доказування у господарському процесі та обґрунтування пропозицій до господарського процесуального законодавства України стосовно закріплення особливостей дослідження та оцінки електронних доказів.

Реалізація вказаної мети роботи зумовила необхідність поставлення та вирішення наступних завдань:

- з'ясувати правову природу електронних доказів.

- визначити поняття електронних доказів та місце електронних засобів доказування у системі засобів доказування;
- з'ясувати особливості застосування електронних доказів у зарубіжних країнах;
- визначити особливості застосування електронних доказів в господарському процесі України;
- проаналізувати окремі питання практичного застосування електронних доказів за чинним господарським законодавством України.
- визначити перспективи розвитку електронних доказів у господарському процесі України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі застосування електронних засобів доказування у господарському процесі.

Предмет дослідження – електронні засоби доказування в господарському судочинстві.

Методологічною основою дослідження є: діалектичний метод, методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції, структурно-функціональний, системний, порівняльно-правовий. Комплексне застосування цих методів дослідження надало можливість всебічно розглянути досліджувані питання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що на основі наукових здобутків та законодавства проведено дослідження електронних засобів доказування, що вводяться проектом Господарського процесуального кодексу України, в якому на доктринальному рівні обґрунтовано теоретичні положення щодо цих доказів, визначено особливості їх застосування, розроблено пропозиції з удосконалення відповідного господарського процесуального законодавства.

Основні положення наукового дослідження, що мають характер новизни:

- запропоновано розрізняти «електронні засоби доказування» та «електронні докази» як зміст і форма, при цьому надано визначення останніх як це інформації в електронній формі, яка містить відомості про обставини, що

мають значення для справи, виражена в записах, що зафіксовані технічними носіями інформації, зокрема, у формі електронних документів, повідомлень, звуко- та відеозаписів, а також будь-якої іншої інформації, що створена та збережена в електронній формі та стає доступною для сприйняття людиною за допомогою програмних та (або) апаратних засобів;

- сформульовано кваліфікуючі ознаки електронних доказів: відсутність поняття «оригіналу» електронних засобів доказування в силу повної ідентичності електронних копій; особлива процедура дослідження та оцінки; наявність технічного носія інформації; специфічний процес створення та зберігання інформації; наявність специфічних «реквізитів», так званих метаданих - інформації технічного характеру, яка закодована всередині файлів;

- обґрунтовано, що існують визначені законом підстави застосування електронних засобів доказування у господарському процесі, у відповідності з чим сформована судова практика;

- запропоновано зміни до Проекту нового ГПК України в частині дослідження та оцінки електронних доказів, зокрема: дослідження електронних доказів повинно відбуватися за допомогою програмно-технічних засобів; з метою встановлення достовірності електронного засобу доказування доцільність залучення спеціаліста у судові засідання або призначення відповідної експертизи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у:

- а) науково-дослідницькій діяльності — для подальшого дослідження проблем використання електронних засобів доказування в господарському процесі;

- б) правотворчості — як теоретичний та практичний матеріал при розробці змін та доповнень до Господарського процесуального кодексу України;

в) правозастосуванні – для формування єдиної судової практики використання електронних засобів доказування при розгляді і вирішенні господарських спорів та підвищення ефективності судочинства;

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

1.1 Поняття електронних доказів та місце електронних засобів доказування у системі засобів доказування

Вітчизняне законодавство не містить визначення ані електронного доказу, ані електронних засобів доказування. Закритий перелік засобів доказування, передбачений ст. 32 ГПК України, також не містить вказівки на електронну форму засобів доказування. Однак розвиток інформаційного суспільства потребує визначення статусу електронного доказу та відповідно електронних засобів доказування.

У науковій літературі домінуючим є розуміння судових доказів як єдності змісту і процесуальної форми. При цьому структура процесуальної форми судового доказу визначається як єдність джерела фактичних даних і певного способу доведення інформації до суду, а засоби доказування як передбачені законом процесуальні форми, в яких доказова інформація може бути залучена у судочинство. У зв'язку з цим слід констатувати той факт, що процесуальна форма електронних доказів характеризується суттєвою специфікою, а тому потребує дослідження.

У науці існують різні точки зору щодо місця електронних засобів доказування в системі доказової діяльності. Так, Д. М. Чечот [28, с. 137] О. А. Виноградова [7, с. 21] вважають, що сучасні джерела інформації охоплюються вже відомими процесуальному законодавству засобами доказування і їх необхідно відносити або до речових, або до письмових доказів. Представники

іншого підходу обґрунтовують необхідність виокремлення електронних засобів доказування серед інших засобів доказування. Вони зазначають, що сучасні процесуальні засоби зберігання інформації (відео, фотографії) володіють суттєвою специфікою, яка повинна бути відображена у процесуальному законодавстві, а тому потрібно відносити їх до окремих засобів доказування [1, с. 143].

Фахівець Т.В. Сахнова взагалі пропонує відмовитись від вичерпного переліку засобів доказування [27, с. 55]. Навряд чи можна погодитись з таким вирішенням проблеми використання інформації, отриманої за допомогою сучасних електронних засобів, оскільки такий підхід передбачає розширення розсуду суду, що може бути недоцільним в умовах дозвільного характеру правового регулювання.

Обґрунтованим все ж вбачається виокремлення електронних засобів доказування серед інших, адже електронний документ не повинен сприйматися лише як текст. Також слід враховувати можливість фіксування інформації за допомогою звукових, графічних, відеофайлів тощо. Крім того, процедура дослідження таких засобів доказування потребує використання технічних засобів.

Науковець Каламайко А.Ю. вказуючи на специфіку електронних засобів доказування в господарському процесі виокремлює наступні їх ознаки:

1. Неможливість безпосереднього сприйняття інформації, що обумовлює необхідність використання технічних та програмних засобів для одержання відомостей. В той час як огляд технічного носія не надасть жодної інформації про його зміст, інформація з письмових чи речових доказів може бути отримана людиною безпосередньо шляхом їх огляду.

2. Наявність технічного носія інформації, який може бути використаний багаторазово.

3. Специфічний процес створення та зберігання інформації, який надає можливість легко змінювати носій без втрати змісту і навпаки, надає можливість внесення змін до змісту без залишення слідів на носіїві.

4. Відсутність поняття «оригіналу» електронних засобів доказування в силу повної ідентичності електронних копій.

5. Наявність специфічних «реквізитів», так званих метаданих - інформації технічного характеру, яка закодована всередині файлів [9, с. 115].

Щодо такої ознаки електронного засобу доказування як неможливість безпосереднього сприйняття інформації слід зазначити, що А.В. Лаєвська спростовує таку ознаку вказуючи, що записи, зафіксовані на технічних носіях інформації, перетворюються в доступну для сприйняття людиною форму за сприяння апаратних і програмних засобів та обґрунтовує свою точку зору тим, що засоби є частиною процесуальної форми електронного доказу нарівні з його джерелом [10, с. 12-13]. Зазначена позиція є достатньо аргументованою, тому вбачається недоцільним при характеристиці електронного засобу доказування вказувати на ознаку неможливості безпосереднього сприйняття інформації. Також до переліку слід додати таку ознаку, як особлива процедура дослідження та оцінки в порівнянні з іншими засобами доказування (Додаток 1).

В контексті досліджуваного питання слід звернути увагу і на найбільш широке поняття в електронній сфері - поняття «файлу» як одиничного елементу створення, зберігання та передачі інформації в електронному середовищі. Файл може містити аудіо- та відеоінформацію, графічні зображення, а також включає в себе електронні документи та повідомлення, тобто виступає еквівалентом поняття речовий доказ в електронній сфері.

Також необхідним є визначення поняття носія електронного доказу. Так, враховуючи, що електронний документ має специфічну природу (не матеріальну, а електронну), відповідно й носій електронного документа має свої особливості, що потрібно враховувати при вивченні всіх його складових елементів, у тому числі й носія.

Терміни «інформація» та «носії» генетично пов'язані, тому не можна їх розглядати окремо один від одного. Про нерозривний зв'язок між носієм інформації та самою інформацією при визначенні поняття «документ», у тому числі й «електронний документ», зазначає в своєму дослідженні Р. О. Халіков [29, с. 7-8].

Основними функціями носія документа, в тому числі і електронного документа є передача та зберігання інформації незалежно від її змісту. Однак, носію електронного документа притаманні певні особливості:

1. можливість їх передачі каналами зв'язку. На відміну від традиційних документів, ця передача може відбуватися не лише шляхом пересилання матеріального носія, а й шляхом передачі каналами зв'язку (у вигляді сигналів) його безпосереднього змісту, включаючи реквізити. Отже, з моменту надсилання електронного документа і до моменту його збереження на іншому носієві, він існує у вигляді сигналів, тобто його носієм є електронне середовище.

2. електронні документи можуть зберігатися на будь-якому носієві, конструкція якого дозволяє зберігати інформацію в електронній формі. Для позначення таких носіїв у науковій літературі та законодавстві вживається поняття «електронні носії».

У господарському судочинстві неможливим є існування електронних засобів доказування без специфічного носія. Як різновид матеріальних носіїв, електронні носії містять певну інформацію, однак на відміну від інших вони дозволяють легко створювати, змінювати та безслідно її видаляти. Крім того, безпосередній доступ до інформації, яку містить електронний носій, є неможливим, тому для її отримання необхідно застосовувати технічні та програмні засоби.

Науковці зазначають, на прикладі електронного документа, що електронні засоби доказування є досить вразливими у порівнянні з традиційними і знаходиться в прямій залежності від апаратного забезпечення та

інформаційних технологій, які мають тенденцію до швидкого розвитку та застарілості за мірою науково технічного прогресу. Саме інформаційні технології формують специфічну фізичну та логічну структуру електронних документів, яка не співпадає з традиційним уявленням про документ. В той же час через швидку зміну технологій та програмного забезпечення існує можливість втрати доступу до електронних документів, коли через відсутність відповідної техніки або комп'ютерних програм, електронний документ фактично буде неможливо прочитати навіть за наявності фізичного носія інформації. Наприклад, інформацію, яка була записана на перфокартах, неможливо розпізнати на сучасних портативних комп'ютерах [30, с. 7].

Щодо видів електронних засобів доказування, то слід зазначити, що вони включають в себе електронні документи, але не обмежуються ними, адже ототожнення електронних зазначених понять невиправдано звужує сферу використання електронних засобів доказування.

У юридичній літературі, виходячи зі специфіки кожного різновиду електронних засобів доказування, пропонується поділити їх на три групи:

1. Звуко- та відеозаписи, які мають найдавнішу історію використання в цивільному процесі та є найбільш дослідженим різновидом електронних засобів доказування. Їх особливість полягає у тому, що вони містять аудіо- та або візуальну інформацію.

2. Електронний документ виступає еквівалентом документа як письмового доказу, з урахуванням специфічних рис, що відрізняють його від інших. Втім слід зазначити, що документи, відповідно до наукової термінології є письмовими засобами доказування, а тому для збереження послідовності у використанні термінології недопустимо включати в дане поняття матеріал, який не відповідає критеріям письмових доказів.

3. Інформаційне повідомлення (інша інформація в електронній формі) є електронним еквівалентом групи інших письмових доказів. Цей різновид не володіє необхідними реквізитами для того щоб отримати статус документа,

однак залишається джерелом, в якому інформацію зафіксовано за допомогою знаків, доступних для сприйняття. Найбільш поширеним прикладом є інформація, розміщена на сторінках веб-сайтів або електронне листування [8, с. 13].

Віднесення автором даної позиції відео- та аудіо записів до переліку електронних засобів доказування вбачається доцільним, незважаючи на те, що зазначені засоби закріплені в ГПК як речові докази. Адже, їх особливістю є те, що, відомості, за допомогою яких встановлюються обставини справи отримуються зі змісту вказаних предметів, а не з їх зовнішнього виду. Якщо речові докази досліджуються, як правило, візуальним шляхом, то за допомогою огляду або спостереження неможливо дослідити сучасні електронні носії інформації.

Щодо поняття електронного доказу, то слід зазначити, що зазначена категорія не є достатньо дослідженою в правовій науці. Як зазначалося вище, немає і легального визначення такого поняття.

Слушною є думка А. В. Лаєвської, яка зазначає, що у структурі джерела електронного доказу слід розрізняти дві складові: технічний носій інформації і закріплений на ньому запис (дані). Запис становить основу джерела електронного доказу, а роль технічного носія вторинна в силу його замінності. Зазначається, що у ряді випадків можливе і доцільне дослідження записів без необхідності безпосереднього пред'явлення технічного носія інформації до суду.

У зв'язку з цим автор приходить до висновку щодо визначення електронного доказу, як відомостей про факти, що мають значення для правильного вирішення справи, що містяться в зафіксованих на технічних носіях інформації записах та перетворюються в доступну для сприйняття людиною форму за допомогою програмних та (або) апаратних засобів [10, с. 18-19]. Такий підхід щодо визначення поняття електронного доказу відповідає

загальним положенням щодо доказів, але не містить усіх характерних ознак електронного доказу.

Науковець Каламайко А.Ю. пропонує наступне законодавче визначення електронних доказів: це носії письмової та аудіовізуальної інформації в електронній формі, які потребують використання технічних та програмних засобів для одержання відомостей. Електронними доказами є також електронні документи, повідомлення, звуко- та відеозаписи, а також будь-яка інша інформація, створена та збережена в електронній формі [9, с. 15].

Вбачається, що таке визначення не можна вважати вичерпним, адже не зазначені характерні ознаки електронних доказів. Крім того, запропонована дефініція визначає електронний доказ через поняття носія інформації, що не відповідає визначенню поняття доказу, передбаченому як в ЦПК, так і в ГПК.

Враховуючи все вищевикладене при визначенні поняття електронного доказу слід враховувати: що електронні засоби доказування та електронні докази співвідносяться як зміст і форма, а також загальні положення щодо доказів в господарському процесі, характерні ознаки та види електронних засобів доказування, поняття файлу та носія електронної інформації, структуру джерела електронного доказу, думки науковців щодо окресленого питання та визначення електронних доказів, що міститься в Проекті ГПК України. У зв'язку з цим пропонується наступне визначення електронного доказу, а саме: це інформація в електронній формі, яка містить відомості про обставини, що мають значення для справи, виражена в записах, що зафіксовані технічними носіями інформації, зокрема, у формі електронних документів, повідомлень, звуко- та відеозаписів, а також будь-якої іншої інформації, що створена та збережена в електронній формі та стає доступною для сприйняття людиною за допомогою програмних та (або) апаратних засобів.

1.2. Електронні докази у контексті розвитку країн світу.

У зарубіжній правовій науці документи, що зберігаються на комп'ютерах, дисках, флеш-картах; відео- та аудіозаписах; текстових повідомленнях на мобільних пристроях; електронних поштових відправленнях нерідко визначають як електронні докази (*electronic evidence*). Так, англійський учений Стівен Месон в роботі, присвяченій електронним доказам, визначає їх як «дані, які обробляються, зберігаються або передаються за допомогою будь-якого створеного людиною пристрою, комп'ютера або комп'ютерної системи або передаються по лініях зв'язку ...» . Ряд малайзійських авторів визначають електронні докази як «... будь-які пов'язані з електронними пристроями дані, створені, збережені, оброблювані або передані в цифровому форматі» [31, с.146].

Зустрічаються також такі поняття як «цифрові докази» (*digital evidence*) або «докази, створені за допомогою комп'ютера» (*computer evidence*). Питання про допустимість електронних доказів також неоднозначне. Тут необхідно уточнення - створений документ людиною або ж виключно пристроєм. Наприклад, електронний лист, що був надісланий однією особою іншій, буде вважатися письмовим доказом, що містить свідчення з чужих слів. У той же час показання пристроїв будуть розглядатися вже як речові докази, на які не поширюється правило про заборону показань з чужих слів.

Яскравим прикладом недостатньої розробленості правової бази при стрімкому розвитку інформаційного суспільства є Гонконг. У праві Гонконгу відсутні будь-які спеціальні положення про електронні докази. На практиці використовується термін «електронний документ», зміст якого визначається в п. 3 Практичних вказівок SL1.2 від 16.06.2014 р як «... будь-які дані або інформація, що міститься в електронній формі, включаючи електронні поштові повідомлення та інші способи електронного зв'язку, такі як текстові і голосові повідомлення, оброблені текстовим редактором документи і файли, зображення, звукозаписи, відео, сторінки в мережі Інтернет, бази даних, які зберігаються на будь-яких пристроях, включаючи дані та інформацію,

збережену на портативних пристроях, таких як флеш-карти і мобільні телефони». Незважаючи на те, що перераховані документи розглядаються як ті, що можуть бути використані як доказ і бути поданими до суду, законодавство Гонконгу не встановлює їх правовий режим і не дає будь-яких спеціальних вказівок щодо їх допустимості в цивільному процесі [31, с. 151].

Аналогічну ситуацію можемо спостерігати і в Україні. Яскравим прикладом, слугує кримінальний процес: якщо слідчому буде надано будь-який електронний файл, що буде містити прямі відомості щодо факту вчинення злочину, він просто не зможе його ігнорувати та не використати як доказ.

Важливим питання є і щодо класифікації та визначення ролі і місця електронних доказів серед іншої доказової бази. Судова практика і законодавство Гонконгу, Сінгапуру і Малайзії включає в дану категорію безліч категорій. До письмових доказів, крім документів в їх класичному розумінні, відносять карти, графіки, фотографії, електронні записи, диски, фільми, аудіо- та відеозаписи. Питання про допустимість даних джерел докладно регулюється Частиною III Ордонансу Гонконгу про докази 1886 і Частиною II Законів про докази в Сінгапурі і Малайзії.

Варто зазначити, що ключовим словом для визначення письмових доказів є документ. Згідно ст. 3 Ордонансу Гонконгу про тлумачення і загальних застереженнях 1966 р. документ визначається як «... будь-яка публікація чи подія, записані, виражені або описані на будь-якому предметі за допомогою букв, символів, фігур, знаків або декількома з цих способів». Нерідко суди Гонконгу також посилаються на англійські судові прецеденти, що допускають як документи аудіозаписи, мікрофільми, фільми, свідчення таксометрів та інших пристроїв. В силу ст. 2 і п. 1 ст. 5 Ордонансу Гонконгу про електронні угоди 2000 року в редакції від 20.11.2015 року, електронні записи також визнаються документами [31, с. 155].

Розгорнуте визначення терміна «документ» дається в статті 3 Законів Сінгапуру і Малайзії про докази. Сюди входять будь-які карти, графіки, плани,

креслення, фотографії, ярлики, електронні записи, аудіо- та відеозаписи, диски, фільми, негативи, паперові та інші матеріали, на яких є позначки, фігури, літери, символи та інші знаки.

Цікаво визначити роль електронних доказів у країнах, де змагальний процес існує століттями, а, відповідно, інститут доказів і доказування добре розвинутий. До класичних представників таких країн можна віднести США. Письмовими доказами є документи або їх копії, що надаються сторонами з метою дослідження в суді і містять відомості про обставини, які мають значення для справи. Крім паперової форми, письмові докази можуть бути представлені в електронному вигляді. Але в цивільному процесуальному кодексі США також відсутня вказівка на віднесення електронних документів до письмових доказів, не врегульовано порядок дослідження і оцінки електронних доказів у суді, що ускладнює їх використання в процесі.

Судова практика американських судів свідчить про те, що носій інформації, на якому міститься електронний документ, може бути речовим доказом, а може й не мати жодного доказового значення, а от сам електронний документ є письмовим доказом, якщо він містить інформацію про обставини у справі [26, с. 11].

Варто зауважити, що законодавство Гонконгу, США та України потребує удосконалення саме в частині визначення ролі і сутності даного виду доказів, закріпити його на рівні процесуального законодавства.

Щодо європейських країн, то питання щодо місця електронних доказів серед засобів доказування є неоднозначним. Зокрема, у цивільному процесуальному законодавстві Німеччини виділяють п'ять видів доказів: огляд, документальні докази, свідчення свідків, висновки експерта, допит сторін (§§ 371—455 ГПК ФРН). Класифікація видів огляду відбувається за об'єктом, а саме огляд речей, фізичних осіб і місцевості. Об'єктами огляду є також звуко- і відеозапис. Їх статус не визначений, так як і в Україні – вони не належать до документів, визначених §§ 415—592 ГПК ФРН. ГПК ФРН визначає особливість

визначення допустимості звукозапису як одного з видів доказів. Звукозапис не може бути допустимим засобом доказування, якщо він вилучений таємно, у тому числі і для застосування в службових цілях. З цього випливає, що звукозапис як засіб доказування може бути застосований і вилучений тільки з дотриманням законної процедури.

Документи (*der Urkundenbeweis*), згідно ГПК ФРН (§§ 415—444), визначаються доказами. Під документами законодавець розуміє вираз людських помислів через письмові знаки або зв'язні письмові позначення. Виходячи із законодавчої дефініції документальних доказів, очевидно, що людські помисли, виражені неписьмовим чином, не відносяться до документів [4, с. 69].

Вважаємо це визначення надто широким та таким, що потребує уточнення, адже «вираз людських помислів» може відбуватися як у документальному вигляді, а також за допомогою певних матеріалів. Стаття 36 ГПК України, на нашу думку, дає більше повне визначення. Так, закон визначає, що письмовими доказами є документи й матеріали, які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору, тобто визначаються лише їх види, які застосовуються у господарській практиці.

Цивільний кодекс Франції у ст. 1347 дає визначення, що охоплює широке коло доказів. Так, письмовими доказами є послідовність літер, символів, фігур або інших знаків, наділених певним сенсом, незалежно від форми їх закріплення та передання[33].

У Цивільному процесуальному кодексі Греції [34] також електронні засоби доказування використовуються завдяки широкому тлумаченню доказів як будь яких реальних актів, що мають суттєве значення для вирішення спору.

Ще одним прикладом відкритого переліку засобів доказування є цивільне процесуальне законодавство Нідерландів [35], яке закріплює, що докази можуть бути залучені будь-якими засобами, крім тих, що прямо заборонені законом. У

самій дефініції можна виокремити головну вимогу допустимості – законність процедури і переліку механізмів залучення будь-яких доказів.

Згідно зі ст. 121 Арбітражного процесуального кодексу Російської Федерації, особи, які беруть участь у справі, самостійно вживають заходи щодо отримання інформації про рух справи з використанням будь-яких джерел такої інформації і будь-яких засобів зв'язку. Інформацію про рух у справі особи, які беруть участь у справі, можуть отримати в т. ч. на офіційному сайті суду в мережі Інтернет і в інформаційній системі «Картотека арбітражних справ».

Особи, які беруть участь у справі, мають право подавати в арбітражний суд документи в електронному вигляді, заповнювати форми документів, розміщених на офіційному сайті арбітражного суду в мережі Інтернет, в порядку, встановленому Вищим арбітражним судом Російської Федерації за допомогою он-лайн-сервісу «Мій арбітр». Матеріали, що надійшли на електронну пошту суду або головуєчого судді, не мають статусу процесуальних. Такі документи судом не розглядаються і до матеріалів справи не можуть бути долучені.

Арбітражним процесуальним кодексом Російської Федерації передбачається, що в електронному вигляді до суду можуть бути подані усі заяви крім спеціально обумовлених, – заяв про забезпечення позову, заяв про забезпечення майнових інтересів (статті 92, 99), клопотання про зупинення виконання судових актів (статті 283, 298). Такі заяви (клопотання) можуть подаватися тільки на паперовому носії. Клопотання про забезпечення позову, викладене в позовній заяві, поданій відповідно до ч. I ст. 125 Кодексу за допомогою заповнення форми, розміщеної на офіційному сайті арбітражного суду в мережі Інтернет, вважається неподаною в арбітражний суд.

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що відповідно до законодавства одних держав електронні докази віднесені до речових доказів (Німеччина), інших – до письмових (Гонконг, Малайзія, Російська Федерація,

Сінгапур, Франція) або у деяких країнах законодавство містить відкритий перелік засобів доказування (Греція, Нідерланди).

Вважаємо, що більш доцільним є виділення усіх видів доказів, у тому числі і електронних, задля усунення протиріч у тлумаченні статей. Важливо на законодавчому рівні визначити місце електронних доказів у загальній системі засобів доказування, виробити механізм та умови їх застосування.

Нині актуальним є застосування так званого електронного суду, що має місце як на національному, так і наднаціональному рівнях. Оскільки електронне судочинство виходить за межі здійснюваного нами дослідження, але при цьому широко застосовує електронні докази, лише коротко зазначимо наступне.

Щодо Європейських стандартів, то 12 грудня 2003 р. була прийнята Декларація ООН «Побудова інформаційного суспільства – глобальна задача в новому тисячолітті». Декларацією, зокрема, проголошено такі важливі принципи побудови інформаційного суспільства:

- 1) верховенство права, поряд зі сприятливою, прозорою, такою, що сприяє конкуренції, заснованою на принципі технологічної нейтральності і передбачуваною політичною і регламентарною базою, враховує національні особливості, необхідне для створення орієнтованого на інтереси людей інформаційного суспільства;

- 2) використання і розгортання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) повинні бути спрямовані на створення переваг у всіх аспектах нашого повсякденного життя;

- 3) додатки на базі ІКТ потенційно важливі для діяльності органів державного управління і наданих ними послуг.

Основні рекомендації щодо впровадження електронної демократії викладені у Рекомендації *CM/Rec* (2009) 1 КМ РЄ державам-членам від 18 лютого 2009 р. В цьому ж документі міститься дефініція електронного правосуддя: «використання ІКТ (інформаційних та комунікаційних технологій) у реалізації правосуддя усіма зацікавленими сторонами в юридичній сфері з

метою підвищення ефективності та якості державних служб, зокрема для приватних осіб та підприємств. Це включає в себе електронний зв'язок і обмін даними, а також доступ до судової інформації».

Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій» вказує на необхідність забезпечення можливості:

- 1) відкриття провадження за допомогою електронних засобів;
- 2) здійснення подальших процесуальних дій у рамках провадження в середовищі електронного документообігу;
- 3) одержування відомостей про хід справи шляхом одержання доступу до судової інформаційної системи;
- 4) одержання інформації про результати провадження в електронній формі (п. 3) .

Нідерландський експерт Дорі Рейлінг зазначає чотири рівні електронної взаємодії між громадянами та владою, що розроблені в ЄС:

- перший рівень: он-лайн інформація про загальнодоступні послуги;
- другий рівень: одностороння взаємодія: завантаження форм із сайтів;
- третій рівень: двостороння взаємодія: обробка форм (у тому числі аутентифікація), процесуальні дії в цифровій формі;
- четвертий рівень: транзакція: робота зі справою, прийняття та оголошення рішення, оплата [2, с. 9-10].

Світовій практиці відомі і в деяких країнах вже добре апробовані системи електронного правосуддя, котрі відповідають усім названим вище рівням інформатизації судочинства. Такими прикладами, зокрема, є працююча в Сінгапурі Система електронної подачі документів (*Electronic Filing System*), котра з 2000 року є обов'язковою при подачі документів у цивільних справах; Інтегрована електронна система цивільних позовів (*Integrated Electronic Litigation System*); Сайт системи *LawNet*, який є єдиною точкою доступу до судових сервісів та інші. Електронний інформаційний сервіс «Судовий

кабінет», який реалізований в Республіці Казахстан, – єдине вікно для доступу до електронних сервісів судових органів [31, с. 160].

Запровадження такої системи в Україні дасть змогу удосконалити чинне законодавство, що регулює докази і доказування, зміцнить інститут змагальності та забезпечить повноцінну реалізацію змагальних прав сторін у позовному провадженні.

Розглянемо і інший зарубіжний досвід з застосування електронного судочинства. Влада Великобританії ще з 80-х рр. минулого століття поступово вводить в практику окремі елементи електронного судочинства. У 2016 р. наступним кроком було анонсовано проведення так званої цифрової реформи в судовій системі країни. Вона дозволить відповідачам і потерпілим брати участь у засіданнях дистанційно, за допомогою он-лайн-зв'язку. Зокрема, реформа дозволить потерпілим і свідкам брати участь у судових засіданнях, в тому числі в перехресних допитах, по відеозв'язку. Таким чином, їм вдасться уникнути психологічних травм, викликаних особистою зустріччю зі злочинцем. Крім того, на думку експертів, дистанційна участь дозволить потерпілим краще згадати обставини розглянутих подій. Перш за все ця ініціатива стосується жертв сексуальних злочинів [2, с. 12]

Уже сьогодні системи «Електронний суд» діють у США, Австралії, Швейцарії та багатьох інших країнах у спосіб, що забезпечує функціонування моделей судового процесу, котрі дають можливість здійснювати судовий розгляд без вчинення зайвих фізичних транзакцій. Українська держава намагається не відставати від технічного прогресу та від світових лідерів у запровадженні електронного судочинства.

Варто зауважити, що законодавство України потребує удосконалення саме в частині визначення ролі і сутності даного виду доказів, закріпити його на рівні процесуального законодавства.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ В ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

2.1. Окремі питання практичного застосування електронних доказів за чинним господарським законодавством України

У господарському процесуальному законодавстві немає легального визначення поняття електронного доказу. Ст. 32 ГПК включає такі засоби доказування: письмові докази; речові докази; висновки судових експертів; поясненнями представників сторін та інших осіб, які беруть участь в судовому процесі.

Таким чином, ГПК України не закріплює електронний доказ поміж інших засобів доказування. А тому ніби-то у господарських судів є підстави не визнавати електронні докази належними і допустимими за відсутності на них

електронного цифрового підпису. Це підтверджує Постанова Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № в0018600-11 від 26.12.2011 року [22, с. 27]

Адже, дійсно якщо електронні докази не передбачені в чинному ГПК України як допустимі засоби доказування, то в принципі ніякі фактичні дані бути такими не можуть. Разом з тим, Закон України «Про електронний цифровий підпис» [23, с. 276] залишає невизначеним юридичний статус електронного підпису, існують проблеми з механізмом його ідентифікації в господарських судах, а також відкритим залишається питання у яких випадках його наявність є достатньою для прийняття листування як доказу.

Проте на разі в Україні є декілька діючих нормативно-правових актів, положення яких є передумовами до впровадження електронних доказів як засобів доказування, незважаючи на те, що вони не повністю узгоджені з вимогами господарського судочинства, зокрема це Закон України «Про електронний цифровий підпис», про який згадувалося вище.

Ще одним таким актом є Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», в ч. 2 ст. 8 якого зазначено, що допустимість електронного документа у якості доказу не підлягає спростуванню тільки на підставі того, що він має електронну форму, що не відповідає практиці господарського судочинства [24, с. 275].

У Постанові Вищого господарського суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи суду № 1 від 27.02.2009 року передбачена можливість захисту прав особи, інформація щодо якої була розміщена в мережі Інтернет [25, с. 7]. І хоча невирішеним залишається питання щодо механізму дослідження судами доказів в такому провадженні, все ж дана Постанова є важливим кроком до вирішення проблеми правового статусу електронних доказів.

Крім того, невизнання електронних доказів належними та допустимими ґрунтується не лише на відсутності їх законодавчого закріплення, а і через те, що підтвердити достовірність інформації, викладеної у мережі Інтернет довести досить проблематично [11, с. 13].

Отже, однією з проблем в контексті застосування електронних доказів є узаконення електронного листування. Йдеться, зокрема, чи можуть розглядатися електронні документи в якості належних та допустимих доказів.

З цього приводу, зазначимо, що судова практика склалася неоднозначно.

Наприклад, у Постанові ВГСУ від 15.01.2013 р. у справі № 5008/419/2012 суд погодився з тим, що документи, які відправлені факсом чи електронною поштою, мають повну юридичну силу до моменту обміну оригіналами, породжують права та обов'язки для сторін, можуть бути подані в судові інстанції в якості належних доказів і не можуть заперечуватись стороною, від імені якої вони були відправлені [13].

У Постанові ВГСУ від 31.03.2016 р. у справі № 922/5636/15 було встановлено, що в електронному листуванні сторони дійшли згоди щодо складу, вартості, обсягу робіт/ послуг/ товару, строків виконання тощо і між ними відсутні неузгодженості та невизначеності щодо цих умов, а значить договір укладено з дотриманням вимог діючого законодавства, у спрощений спосіб, шляхом обміну електронними листами, сторонами при цьому досягнуто згоди по всіх його істотних умовах [19]. Тому суд прийняв таке листування як належний та допустимий доказ.

На користь електронного листування, що розглядається допустимий засіб доказування, свідчать й інші судові рішення у господарських справах (Постанова ВГСУ від 27.06.2012 у справі № 2/5005/10055/2011 [17]; Постанова ВГСУ від 19.10.2016 р. № у справі № 914/1233/15 [15] тощо).

На жаль, деякі судді господарських судів займають протилежної позиції з окресленої нами проблематики.

Наприклад, у Постанові ВГСУ від 28.04.2015 № 912/3329/14 суд з приводу електронного листування висловився, що позивачем не доведено, у яких саме зобов'язальних правовідносинах перебувають сторони у справі, яке саме зобов'язання мав виконати відповідач, і у який саме строк це зобов'язання має бути виконане [18].

Також господарські суди в своїх рішеннях вказують, що по вкладенням в електронний лист не можна однозначно встановити, чи приєднаний файл містить узгоджений текст договору, а значить, ускладнюється доведення факту отримання іншою стороною тексту договору (Постанова ВГСУ від 05.12.2016 р. у справі № 904/118/16 [12], Постанова ВГСУ від 17.01.2017 р. у справі № 924/473/16 [14]).

Іншим прикладом негативного ставлення до електронного листування є справа № 914/3549/15, за результати перегляду якої ВГСУ зазначив, що необхідне досягнення домовленості між учасниками електронної взаємодії про можливість укладення договорів в електронній формі чи шляхом обміну електронними листами, електронні поштові адреси мають дійсно належать сторонам [17].

З метою застосування електронних доказів у сучасному господарському процесі пропонується декілька можливих варіантів щодо використання електронних документів, яке дійсно має популярність та відповідає сучасним реаліям господарського обороту.

По-перше, найбільш прийнятним на сьогодні є використання сторонами електронного підпису при укладанні угод. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про електронний цифровий підпис» під таким підписом розуміють дані в електронній формі, які додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язані та призначені для ідентифікації підписувача цих даних [23, с. 276]. Тим паче, що на сьогодні використання печаток в Україні не є обов'язковим (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання печаток юридичними особами та фізичними

особами-підприємцями» від 23.03.17р. № 1982-VIII [21, с. 222]), а електронний підпис прирівняли до власноручного підпису (печатки).

По-друге, деякі юристи з метою уникнення неможливості посилання на електронне листування як належний доказ, вказують на можливість його використання в самому тексті угод. Наприклад, може мати місце наступне формулювання: «за відсутності доказів його фальсифікації електронне листування визнається сторонами нарівні з іншими документами на паперових носіях».

По-третє, існує думка, що електронні документи слід посвідчувати нотаріально. Відповідно до ч. 4 ст. 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» нотаріальне посвідчення цивільно-правової угоди, укладеної шляхом створення електронного документу, здійснюється в порядку, передбаченому законом [24, с. 275]. Проте вважаємо, що такий підхід не є правильним з огляду на відсутність прямої вказівки в Законі України «Про нотаріат», а також більш раціонального на сьогодні електронного підпису.

Таким чином, судова практика не є однозначною щодо можливості та порядку використання електронних доказів, зокрема електронної переписки в господарському суді. Також, немає узгодженості між нормативно-правовими актами, що стосуються даного питання. Саме тому необхідним є створення єдиного підходу щодо порядку використання електронних доказів в господарському судочинстві.

2.1 Перспективи розвитку електронних доказів у господарському процесі України.

У контексті основних тенденцій розвитку електронних доказів у господарському процесі, насамперед, слід звернути увагу на Проект Закону «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного

судочинства України та інших законодавчих актів» № 6232 від 23.03.2017 року[20].

Зазначений законопроект містить прогресивне вирішення питання щодо правового статусу електронних доказів. Зокрема, в п.1 ч. 2 ст. 74 Проекту визначено електронний доказ як засіб доказування в господарському процесі; передбачається, що документи (в тому числі, процесуальні документи, письмові та електронні докази тощо) можуть подаватись до суду, а процесуальні дії вчинятись учасниками справи в електронній формі з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи; якщо документи подаються в електронній формі, то вони повинні бути скріплені електронним цифровим підписом учасника справи (його представника)[5].

Разом з тим, все ж існує ряд питань, що потребують подальшого доопрацювання в рамках проекту ГПК України.

По-перше, у ч. 1 ст. 101 Проекту зазначено, що електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України "Про електронний цифровий підпис". Законом може бути передбачено інший порядок засвідчення електронної копії електронного документа. Однак, вважається недоцільним поширення на електронні докази правила, застосовного до письмових доказів, про пріоритет їх оригіналу по порівнянню з копією. Адже як зазначалося вище специфіку електронних засобів доказування визначають їх характерні ознаки, в тому числі і відсутність поняття «оригіналу» електронних засобів доказування в силу повної ідентичності електронних копій.

По-друге, щодо дослідження електронних доказів ч. 3 ст. 211 Проекту встановлює, що письмові, речові і електронні докази оглядаються у судовому засіданні, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом, і пред'являються учасникам справи за їх клопотанням, а в разі необхідності – також свідкам, експертам, спеціалістам. Однак, не передбачено процедури такого огляду.

Вважається необхідним закріпити положення про те, що дослідження електронних доказів повинно відбуватися за допомогою програмно-технічних засобів. Адже, це відповідає принципу безпосередності, дозволяє суду сприймати докази, що володіють більшим ступенем вірогідності в порівнянні з поширеними в судовій практиці роздруківками. Такі докази можуть досліджуватися без безпосереднього дослідження записів на технічному носії інформації тільки при відсутності заперечень юридично зацікавлених в результаті справи осіб. Також слід закріпити в новому ГПК можливість безпосереднього сприйняття в судовому засіданні інформації, розміщеної в мережі Інтернет.

По-третє, вбачається необхідним закріплення норми про покладання обов'язку подання необхідного для дослідження електронних доказів обладнання та програм, відсутніх у суду на юридично зацікавлених в результаті справи осіб. Таке положення відповідатиме принципу диспозитивності господарського процесу і сприятиме прийняттю обґрунтованого рішення.

По-третє, електронний доказ як і будь-який інший повинен відповідати вимогам допустимості, належності і достовірності, механізм оцінки яких не знаходить свого чіткого визначення в Проекті. Це потребує подальшого доопрацювання. Необхідно розробити відповідні правила визначення належності та допустимості електронних доказів. При цьому слід враховувати, зокрема: надійність засобу, за допомогою якого було підготовлено, збережено та передано електронний документ; надійність способу, за допомогою якого забезпечувалась цілісність електронної інформації; правильність способу фіксації відповідної інформації.

Згідно з правилом 901 (b)(4) Федеральних правил про докази США (*Federal Rules of Evidence*, далі – *FRE*) автентифікація може бути здійснена шляхом показань свідка, обізнаного про те, що електронне повідомлення являє собою саме те, що про нього заявляє сторона. Наприклад, свідок міг бачити, як заявлена в якості автора особа створювала та надсилала надане електронне

повідомлення. На підставі вказаної норми судами у США було розроблено доктрину «листа у відповідь» (*reply message*) [32, с. 43]. Відповідно до цієї доктрини, якщо після отримання електронного листа адресат відповідає, лист-відповідь розглядається як автентичний. Крім того, електронні поштові повідомлення можна автентифікувати за допомогою «відмінних характеристик» (*901 (b)(4) FRE*). Ці ознаки або характеристики можуть стосуватися зовнішнього вигляду, змісту, суті, внутрішніх конструкцій тощо.

Інший підхід щодо визначення достовірності документа, отриманого за допомогою електронної пошти пропонується А.Ю. Каламайко і полягає в залученні спеціаліста у судове засідання. Він може допомогти дослідити електронний документ не на магнітному чи паперовому носії, а безпосередньо на комп'ютері отримувача повідомлення. У тому випадку, якщо виникають сумніви щодо достовірності документа електронного чи отриманого за допомогою факсимільного чи іншого зв'язку, то необхідно використовувати спеціальні знання, а за клопотанням сторін у разі потреби – призначати експертиз [9, с. 166]. Такий підхід вбачається більш доцільним, порівняно з наведеним вище в умовах нашої правової системи.

Отже, Проект нового ГПК є прогресивним, особливо в частині електронних доказів. Однак, не всі його положення є досконалими, що потребує подальшого доопрацювання. Крім того, важливим є не тільки декларативне закріплення норм права, але і належне застосування їх на практиці. Саме тому вводити в дію нове законодавство слід поступово, враховуючи особливості нинішньої системи господарського судочинства.

ВИСНОВКИ

У проведеному дослідженні розв'язано важливе наукове завдання визначення особливостей та механізму застосування електронних доказів у господарському процесі. На підставі результатів дослідження наукової літератури, вивчення і узагальнення практики стало можливим сформулювати наступні основні висновки.

1. Електронні засоби доказування слід розглядати як окремий засіб доказування у господарському процесі у зв'язку з наявністю ознак, властивих електронним доказам: відсутність поняття «оригіналу» електронних засобів доказування в силу повної ідентичності електронних копій; особлива процедура дослідження та оцінки; наявність технічного носія інформації; специфічний процес створення та зберігання інформації; наявність специфічних «реквізитів», так званих метаданих - інформації технічного характеру, яка закодована всередині файлів. При цьому обґрунтовано, що електронні засоби доказування та електронні докази співвідносяться як зміст і форма.

2. Сформульовано визначення електронних доказів в господарському процесі як інформації в електронній формі, яка містить відомості про обставини, що мають значення для справи, виражена в записах, що зафіксовані технічними носіями інформації, зокрема, у формі електронних документів, повідомлень, звуко- та відеозаписів, а також будь-якої іншої інформації, що створена та збережена в електронній формі та стає доступною для сприйняття людиною за допомогою програмних та (або) апаратних засобів.

3. Порівняльний аналіз застосування електронних доказів у зарубіжних країнах засвідчує відсутність єдиного підходу у визначенні місця електронних засобів доказування. В одних державах ці докази віднесені до речових доказів (Німеччина), в інших – до письмових (Гонконг, Малайзія, Російська Федерація, Сінгапур, Франція) або закріплений відкритий перелік засобів доказування (Греція, Іспанія, Нідерланди). Виявлено, що електронні докази широко

використовуються в судочинстві іноземних держав, що сприяє реалізації права на справедливий судовий розгляд.

4. Виявлено, що судова практика застосування електронних засобів доказування є сформованою, проте не має однозначності, наприклад, деякі господарські суди допускають можливість застосування електронних доказів (електронного листування між контрагентами договірних відносин), а деякі вважають ці доказами неналежними та недопустимими.

5. Доцільним є внесення змін до Проекту нового ГПК, зокрема:

По-перше, до ч. 1 ст. 101 Проекту щодо застосування словосполучення «оригінал електронного доказу», адже воно є недоцільним через ідентичність електронних копій.

По-друге, у ст. 211 Проекту, що стосується дослідження електронних доказів слід закріпити положення про те, що дослідження електронних доказів повинно відбуватися за допомогою програмно-технічних засобів. Також слід закріпити можливість безпосереднього сприйняття в судовому засіданні інформації, розміщеної в мережі Інтернет.

По-третє, вбачається необхідним закріплення норми про покладання обов'язку подання необхідного для дослідження електронних доказів обладнання та програм, відсутніх у суду на юридично зацікавлених в результаті справи осіб.

По-третє, необхідним є закріплення правил щодо визначення належності та допустимості електронних доказів.

Отже, Проект нового ГПК є неодмінним кроком вперед щодо застосування електронних засобів доказування в господарському судочинстві. Втім, важливим є не тільки декларативне закріплення норм права, але і належне застосування їх на практиці. Саме тому вводити в дію нове законодавство слід поступово, враховуючи особливості нинішньої системи господарського судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Боннер А. Т. Электронный документ как доказательство в гражданском и арбитражном процессе. М.: *Закон*. 2009. №11. С. 141–157.
2. Бринцев О.В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перекспективи. Харків: *Право*, 2016. С. 230–237.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. №6. ст. 56.
4. Гражданский процесс зарубежных стран: учеб. пособие / Под ред. А. Г. Давтян. М.: ТК Велби; Проспект, 2008. 480 с.
5. Демчишин І.І. Перспективи впровадження електронних доказів як засобу доказування в господарському процесі України. Матеріали ХХ Звітної студентської наукової конференції, 18 листопада 2017 р, Одеса. Одеса: Юридична література, 2017. 516с.
6. Докази і доказування у цивільному процесі / С. Я. Фурса, Т.В. Цюра К. : Вид. Фурса С. Я., КНТ, 2005. 256 с.
7. Зайцев П. П. Допустимость в качестве судебных доказательств фактических данных, полученных с использованием электронных документов. *Арбитраж. и гражд. процесс*. 2002. №4. С. 21-26.
8. Каламайко А.Ю. Електронні засоби доказування в цивільному процесі [Текст] : автореф. дисс. канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2016. 23 с.
9. Каламайко А.Ю. Місце електронних засобів доказування та окремі питання їх використання у цивільному процесі. *Право та інновації*. 2015. № 2. С. 115-116.
10. Лаевская А. В. Электронные доказательства в гражданском и хозяйственном процессе республики Беларусь [Текст] : автореф. дисс. канд. юрид. наук : 12.00.15. Минск, 2017. 28 с.
11. Лежух Т. Застосування електронних доказів у справах про захист честі, гідності та ділової репутації. *Віче*. 2013. № 16. С.13-15.

12. Постанова ВГСУ від 05.12.2016 р. у справі № 904/118/16 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63318426>.
13. Постанова ВГСУ від 15.01.2013р. у справі № 5008/419/2012 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_3956279.html.
14. Постанова ВГСУ від 17.01.2017 р. у справі № 924/473/16 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64199703>.
15. Постанова ВГСУ від 19.10.2016 р. № у справі № 914/1233/15 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62160914>.
16. Постанова ВГСУ від 27.06.201 у справі № 2/5005/10055/2011 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_4957838.html.
17. Постанова ВГСУ від 27.07.2016 у справі № 914/3549/15 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59378577>.
18. Постанова ВГСУ від 28.04.2015 № 912/3329/14 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43840194>.
19. Постанова ВГСУ від 31.03.2016 р. у справі № 922/5636/15 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56969968>.
20. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Законопроект №6232 від 23.03.2017 [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415.

21. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання печаток юридичними особами та фізичними особами-підприємцями: Закон України від 23.03.17 № 1982-VIII. *Відомості Верховної Ради України*, офіційне видання від 05.05.2017. 2017 р., № 18, ст. 222.
22. Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції: Постанова Вищого господарського суду України від 26.12.2011 № v0018600-11. *Вісник господарського судочинства*. 2012. № 1, ст. 27.
23. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22.05.2003 № 852-IV. *Відомості Верховної Ради України*, офіційне видання від 05.09.2003р., № 36, ст. 276.
24. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України*, офіційне видання від 05.09.2003р., № 36, ст. 275. (Закони України)
25. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи суду: Постанова Вищого Господарського суду України від 27.02.2009 № 1 від 27.02.2009. *Вісник Верховного суду України*. 2009р. № 3, ст. 7.
26. Руда Т. В. Докази і доказування у цивільному процесі України та США: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук. Київ, 2012. 30 с.
27. Сахнова Т. В. Регламентация доказательств и доказывания в гражданском процессе. *Советское государство и право*. 1993. № 7. С. 52-60
28. Советский гражданский процесс/ под ред. Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота. Л., 1984. 233 с.
29. Халиков Р. О. Правовой режим электронного документа : вопросы использования электронной цифровой подписи [Текст] : автореф. дисс. канд. юрид. наук : 12.00.03. Казань, 2006. 30 с.

30. Чекотовська О. Від традиційного до електронного документа. *Правосуддя України*. 2011. №45-46. С. 174-175.
31. Черепанов В. А. Доказательства и доказывание в гражданском процессе Гонконга, Сингапура и Малайзии [Текст] : дис. канд. юр. наук Москва, 2017. 197 с.
32. Michael R. Arkfeld *Electronic Discovery and Evidence* / R. Michael. Phoenix, Arizona : *Law Partner Publishing, LLC*. 2006–2007 ed. 98 P.
33. Цивільний кодекс Франції (Civil Code) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.legifrance.gouv.fr/content/download/1950/13681/version/3/file/Code>.
34. Цивільний процесуальний кодекс Греції (Kodikas Politikis Dikonomias) [Електронний ресурс].- Режим доступу до ресурсу: https://hellenicmunicipalpolice.files.wordpress.com/2011/02/epidosi_thyrokolisikodikas-politikis-dikonomias.pdf.
35. Цивільний процесуальний кодекс Нідерландів Dutch Code of Civil Procedure [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <http://www.dutchcivillaw.com/civilprocedureleg.htm>.

АНОТАЦІЯ

«Характеристика електронних доказів в господарському процесі»

В умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства особливої актуальності набуває проблема визнання електронних доказів як засобів доказування в господарському процесі України.

Метою роботи є розробка теоретичних положень про електронні докази як засоби доказування у господарському процесі та обґрунтування пропозицій до господарського процесуального законодавства України стосовно закріплення особливостей дослідження та оцінки електронних доказів. Для досягнення цієї мети було поставлено такі основні завдання: з'ясувати правову природу електронних доказів; визначити поняття електронних доказів та місце електронних засобів доказування у системі засобів доказування; з'ясувати особливості застосування електронних доказів у зарубіжних країнах; визначити особливості застосування електронних доказів в господарському процесі України; проаналізувати окремі питання практичного застосування електронних доказів за чинним господарським законодавством України; визначити перспективи розвитку електронних доказів у господарському процесі України. Методологічною основою дослідження є: діалектичний метод, методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції, структурно-функціональний, системний, порівняльно-правовий. Комплексне застосування цих методів дослідження дало можливість всебічно розглянути досліджувані питання.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що на основі наукових здобутків та законодавства проведено дослідження електронних засобів доказування, що вводяться проектом Господарського процесуального кодексу України, в якому на доктринальному рівні обґрунтовано теоретичні положення щодо цих доказів, визначено особливості їх застосування, розроблено пропозиції з удосконалення відповідного господарського процесуального законодавства.

Робота складається зі вступу, 2 розділів, які охоплюють 2 підрозділи, висновків. Повний обсяг роботи становить 32 сторінки. Робота також містить список використаних джерел, який налічує 35 найменувань і складений на 4 сторінках, та 2 додатки.

Ключові слова: господарський процес, господарське процесуальне законодавство, електронні докази, електронні засоби доказування, належність доказів, допустимість доказів.

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ ДОКАЗУВАННЯ

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПИСЬМОВИХ, РЕЧОВИХ ТА ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Ознаки	Письмові докази	Речові докази	Електронні докази
1. Джерелами доказів є	<ul style="list-style-type: none"> • Документи • Предмети • Матеріали 		Електронні носії інформації (портативні пристрої, сервери, системи резервного копіювання, ін. місця збереження даних в електронній формі, в т.ч. мережа Інтернет.
2. Елемент, що має доказове значення	Зміст документа.	Властивості предмета (зовнішній вигляд, внутрішні властивості, характеристики).	Запис, закріплений у носії інформації.
3. Вимоги до форми джерела доказів	Оригінал або відповідним чином засвідчена копія / засвідчена виписка з документа.	Предмети в незмінному вигляді, тільки оригінали документів.	Оригінал або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом (Проект ГПК) АЛЕ: через ідентичність електронних копій, поняття «оригіналу» електронних засобів доказування відсутнє.
4. Ступінь достовірності	Можуть свідчити про скоєне діяння як прямо, так і опосередковано.	Є першоджерелом факту правопорушення, прямим доказом його здійснення.	Можуть свідчити про скоєне діяння як прямо, так і опосередковано

5. Специфічні властивості	<ul style="list-style-type: none"> Інформація закріплена за допомогою письмових або інших умовних знаків; Матеріал здатний зберігати інформацію в незмінному вигляді тривалий час. 	<p>Характеризуються стійкою сукупністю ознак, що зберігаються довгий час.</p>	<ul style="list-style-type: none"> наявність технічного носія інформації, який може бути використаний багаторазово; специфічний процес створення та зберігання інформації.
6. Сукупність ознак, що визначають доказове значення	<ul style="list-style-type: none"> містять відомості, які можуть бути перевірені і носій яких відомий; зміст документа відповідає компетенції підприємства, установи, організації, посадової особи або іншої особи, яка їх видала; містять певні реквізити (підписи, печатки); повинні бути отримані законним шляхом; відомості про факти, зафіксованих в них, мають доказове значення. 	<p>Властивості рухомих і нерухомих речей безпосередньо пов'язані з предметом розглянутого спору.</p>	<ul style="list-style-type: none"> відсутність поняття «оригіналу»; наявність специфічних «реквізитів», так званих метаданих; відомості про факти, зафіксованих в них, мають доказове значення.

7. Процесуальний порядок збирання доказів	<ul style="list-style-type: none"> • подаються самими учасниками господарського процесу; • в разі недостатності - вираховуються судом за клопотанням сторін, прокурора. 		<ul style="list-style-type: none"> • подаються самими учасниками господарського процесу;
8. Дослідження і оцінка	<ul style="list-style-type: none"> • як правило, в суді при розгляді справи; • можливий огляд за місцем знаходження. 	<ul style="list-style-type: none"> • в суді в процесі розгляду спору; • за місцем виявлення (результати фіксуються в протоколі). 	<ul style="list-style-type: none"> • в суді при розгляді справи; • необхідне залучення апаратних і програмних засобів, що є частиною процесуальної форми електронного доказу.